

מצות נכתבו בתורה, אינו מחכמי הגויים, יש חיוב עליהם להאמין בנתינת התורה, וזה קצת תמוה, אבל כנראה יש ענין כזה.

ותסביר לה שאסור לגנוב, ואסור לרצוח, גם נכלל בזה, שאסור לבייש אנשים, וגם אסור להיות אכזרי, כמו שהנכרים אכזרים לפעמים בהנהגתם^כ. ותגיד שיש ענין של אישות, ושל עריות. ושצריכים להאמין שיש רק השם אחד.

והוסיף רבינו, שאף שאין אנו מבקשים גרים, מ"מ אם תראה שהחברה רצינית, מותר להגיד שיש אפשרות להתגייר, ושכדאי לעיין בדבר, שאין שום דת רשמי שאינו ע"ז. ואו שתאמין בעצמה, ותנהג בעצמה הנהגה טובה [של ז' מצוות בני נח], או תתיידי^{כז}.

ביאורי מקראות

ציווי העקידה היתה גם כעונש

ל"א] בדרך בנסיעה לאסיפת אגודת ישראל באטלאנטיק ביטש, הראתי לרבינו דברי הרשב"ם^{כח} בפרשת וירא שכתב וז"ל "אף כאן אחר הדברים שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם ונתן לו שבע כבשות הצאן וחרה אפו של הק' על זאת שהרי ארץ פלשתים בכלל גבול ישראל והק' ציוה עליהם לא תחיה כל נשמה וגם ביהושע מטילין על ערי חמשת סרני פלשתים גורל, לכן והאלהים נסה את אברהם קינתו וציערו כדכת' הנסה דבר אליך תלאה, על נסותם את י"י, מסה ומריבה, בחנני י"י ונסני. כלומר נתגאיתה בבן שנתתיו לכרות ברית ביניכם ובין בניהם, ועתה לך והעלהו לעולה ויראה מה הועילה כריתות ברית שלך. וכן מצאתי אחרי כן במדרש של שמואל ויהי ארון י"י בארץ פלשתים שבעה חדשים. כת' את שבע כבשות הצאן תקח מידי. אמר לו הק' אתה נתתה לו שבע כבשות, חייך שבניו עושים שבע מלחמות עם בניך ונוצחין אותן. ד"א חייך שבניו הורגים שבע צדיקים מבניך ואילו הן שמשון חפני ופנחס שאול ושלשה בניו. ד"א חייך שבניו מחריבים שבע משכנות, ואילו הן אוהל מועד וגלגל נוב ושילה [וגבעון] ובית עולמים [תריין]. ד"א שארון מחזיר בשדה פלשתים שבעה חדשים: והראיתי זה לרבינו ובתחילה אמר, איני מאמין שהרשב"ם כתבו, דמה שייך לנו ליתן חטאים להאבות שלא נזכרים בחז"ל! ואחר שראה מה שמביא מהמדרש, אמר נו, יש מקור, אבל מ"מ מחודש להגיד שהעקידה היה בזה טעם חוץ מהנסיון.

כו. [נדמה לי שנתכוון רבינו למה שקרה במדינת Cambodia שלפני יום קיבל ממישהו מכתב שבו תואר האכזריות באותו מדינה ושאל למה אין הרבנים צועקים על זה, הלא גם הם בצלם אלוקים, ורבינו אמר שזה טענה באמת].

כז. וצ"ע שהרי לא ביקשה להתגייר.

כח. ע"ע להלן אות ל"ה.

והנה בכלל הרשב"ם הוא ספר שמצאו מחדש, לא היה בנמצא לפני כמה שנים^{כט}.

המלאכים בישרו לאברהם על לידת יצחק

ל"ב] ודודי הגר"ד שאל רבינו איך שייך להגיד שהמלאכים בישרו לאברהם בט"ו לניסן שבעוד שנה יולד יצחק, בט"ו בניסן. הלא מוזכר ששרטו לו שריטה בכותל, ומוזכר בפירוש בחז"ל שאחד מהראיות ששנות החמה יתירה י"א ימים על שנת הלכנה הוא, שאם תשרט שריטה בכותל יראו שלא מתאים? וחשב רבינו ולא מצא תירוץ, ואמרתי אולי ידעו המלאכים לכוון, ועשו שריטה נכונה, שיהיה מכאן לעוד י"א ימים! והסכים רבינו שזה פירוש נכון.

תמיהא רבתא על ספורנו בפר' חיי שרה

ל"ג] וכשכתב רבינו שיעורו [על ב"ב דף קכז]. בענין מילה, אמר לי שמצא ספורנו שצריך למוחקו, וזה מענין למצוא כזה בספורנו, שאינו כאבן העזרא שלפעמים כותב משונה. דהנה בבראשית פרשת חיי שרה פרק כ"ה פסוק ב', כותב הספורנו "ותלד לו - גדלה אותם בביתו... כי אמנם אברהם לא הוליד כי אם יצחק וישמעאל כמבואר בדברי הימים" ואמר רבינו הלא זה כנגד הגמרא שדן על בני קטורה בחיוב מילה! והסתכלנו בד"ה ולא מצאנו מי שמפרש כהספורנו. וראה רבינו שהסתכלתי ברמב"ן בחומש לראות אם הוא מזכירו, ואמר רבינו מה חשוב, גם אם מזכיר זה טעות, ויש למוחקו, גם אם רב האי היה מזכירו, הוי טעות! ורק אם היה להם גירסה אחרת בגמרא שייך לדון בזה.

עשיו היה רודף ליעקב

ל"ד] הראיתי לרבינו השפתי חכמים בפרשת וישלח, (פרק ל"ב פסוק ח'), ויירא ויצר... ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים... ומפרש השפתי חכמים "יעקב ודאי לא היה ירא שמא יהרוג עשו דקי"ל הבא להרגך השכם להרגו אלא היה מתיירא שמא יהרוג אנשיו של עשו... ואע"פ שאנשיו של עשו היו רודפים אחר אנשיו של יעקב וכל אדם ניתן לרדוף את הנרדף בנפשו של רודף, מ"מ אם יכול להציל באחד מאבריו וכו'" וזה תמוה, דהלא גם בענין של "בא להרגך" בוודאי אם יכול להציל באחד מאבריו, כך צריך להציל, דזה אותו דין של רודף! והסכים רבינו שזה תמוה^ל.

כט. ידוע בשם החזו"א שאמר שאם נמצא דבר בכת"י של ראשונים שלא היה מפורסם כל השנים ונראה כלא מסתבר אפשר לחלוק על זה.

ל. אע"פ שהוא פלוגתא ברבי בין האחרונים מל"מ, רע"א ועוד, אם יש על הנרדף הדין של יכול להציל א' מאבריו, המקור הראשון לחידוש זו הוא מדברי המזרחי על פסוק זה ועליו תמה רבינו.

הערות בפרשת וישלח

ל"ה] **ואכתוב** כאן כמה הערות, על החומש בראשית, [רובם בפר' וישלח] ששמעתי מרבינו במשך השבתון.

[א] **פרק** ל"ב פסוק כ"ה - "ויאבק איש עמו" השפתי חכמים באות ל' שמזכיר בשם המהרש"ל "לפי שפירש רז"ל שהוא שרו של עשו, לפיכך פירש פירוש אחר משום שאין שייך לומר שהעלו עפר עד כסא הכבוד" והנה ענין זה קצת תמוה, וא"א לומר כהרמב"ם במורה נבוכים שזה היה רק מראה נבואה, ובכלל רבינו אינו מאמין שהרמב"ם באמת כיון לזה, רק שכך פירש לאחרים שאינם מאמינים, ואולי י"ל שזה מושג שהוי מלחמה לדורות, ולא ברור. ובכלל אין לנו מהרש"ל על החומש, ויש לעיין אם נמצאו, דבוודאי יש ספר, שהשפתי חכמים מזכיר הרבה פעמים.

[ב] **בדרך** כשהלכתי עם רבינו לשבתון הראיתי לו את הרשב"ם בפרשת וירא פרק כ"ב פסוק א' בענין העקידה שמפרש "לכן האלקים ניסה את אברהם קנתרו וציערו". ורבינו אמר שח"ו כך לומר, בוודאי איזה מדפיס הכניס זה. ובמשך השבת הוסיף רבינו שראה בהקדמת האגלי טל שמוזכר שא"א לסמוך על ספרים חדשים שמצאו, שרשעים הכניסו בספרים כאלו כמה דברים. וזה רבינו מזכיר בתשובתו על פירושו של רב יהודה החסיד על החומש. ורק בספרים שיש לנו קבלה, כר"א ורמב"ן, בהם רק שכיח שיהיה טעות בדפוס, או אם שהמעתיק מהכתב היר טעה, וזה גרם שכך ידפיסו.

ובענין טעותים בדפוס פעם אמר רבינו שבאמת, כמו שטענתי לו, בזה שייך הענין של שבשאת כיון דעל על, ונשאר כבר בתוכו. וגם באמת ברמב"ן מצא רבינו כמה טעותים, כגון מה שמזכיר שחטא אברהם בדבר שרה, כעין הרשב"ם בענין העקידה, ותמוה למה הראשונים מבקשים עבירות על האבות, ועל טענתי שאולי רוצים להסביר איך שקרה להם צרות וכו', אמר רבינו נו.

[ג] **פרק** ל"ב פסוק ל' "הגידה נא שמך" ידע יעקב שזה מלאך, רק חשב שיש לו שם, דיש מלאכים עם שמות.

[ד] **פרק** ל"ב פסוק ל"ג "גיד הנשה" עיין בפרש"י "כי נשני אלוקים את כל עמלי" זה חידוש שגם שם פירושו קפיצה, דמפשטות נפרשו ששם פירושו שכחה, וכנראה היה קפיצת שכחה שלא כטבע.

[ה] **בראשית** פרק לג פסוק ז, ותגש גם לאה וילדיה וישתחו וואחר נגש יוסף ורחל וישתחו: וברש"י 'בכללן האמהות נגשות לפני הבנים, אבל ברחל יוסף נגש לפניה, אמר אמי יפת תואר, שמא יתלה בה עיניו אותו רשע, אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה, מכאן זכה יוסף לברכת (מט כב) עלי עין', ובאמת מעניין שכן בגיל ז' כבר היה מכסה, כנראה היה כ"כ גבוה כמוכן לאחד מהשבטי קה, וגם מענין שהבין ענין של יופי, אבל מה שייך לנו להדמות להם!

[ו] **פרק** ל"ג פסוק כ' - "ויצב שם מזבח" מענין שלא מוזכר כאן הקרבת קרבן, וגם אינו במנין של ז' מזבחות של האבות שמונה בלעם^{לא}, ובכלל בבלעם רק כתבו שאברהם העלה עולה, לא מוזכר שאר האבות. ואולי הז' שמנה בלעם יחדום לבמת ציבור, ואולי כן הקריבו. יש לי אריכות בזה ב"בית קל" מוצדק ששם היה הבית המקדש, ואולי היה זה כהקדשה לעתיד. ומה שהוצרך ליעקב שוב לבנותו, (שהרי אברהם כבר בנה מזבח במקום המקדש) אולי הוי משום שאחר אברהם הורידו במתו. וצ"ע.

[ז] **פרק** ל"ה פסוק כ"ב - בטעמי הניגון, יש ב' טעמים [ניגונים] כאן [על מילת וישכב וכו'] ורבינו אמר שזה מעניין, כאילו שזה מח' בשיטות, והנה מוזכר בטור שאין לנו קבלה בענין זה, חוץ ממה שמוזכר ברמב"ם אבל גם היו שיטות אחרות, לפיכך נפסוק שאם יש ספר שניקדו אחרת, אין פוסלין אותו. ורבינו קרא כל ה"שנים מקרא" בכל אחד משני הניגונים.

[ח] **פרק** ל"ג פסוק י"ט - "בני חמור אבי שכם" וכן בפרק ל"ד מיחסים חמור אחר בנו שכם. ומענין מה שקרו לו כך, אולי עשה כך לכבודו בעלמא, אבל הפסוק מיחסו, אולי משום מה שאח"כ התערב עם דינה, ומעניין.

[ט] **פרק** ל"ג פסוק י"ז - ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית וגו' וברש"י פירש 'ויבן לו בית - שהיה שם שמונה עשר חדש, קיץ וחורף וקיץ. סכות קיץ, בית חורף, סכות קיץ', באמת תמוה, דאף שאינו ממש קרוב ליצחק, מ"מ בוודאי לא היה רחוק כ"כ. ובאמת להי"ד שנים לא היה נענש. ורק אחר שנשאר עוד שש ועוד ב', היה נענש לכל הכ"ב, דזה היה גילוי שלא היה לגמרי בעל כרחו.

[י] **פרק** ל"ב פסוק ה' "עם לבן גרתי", וידוע לשאול מה בא לומר בזה לעשיו, ואולי החשבון היה, שמאחר שברכת יצחק תלוי בצדקות, ואני שמרתי המצות ומ"מ לא זכיתי, בוודאי לא היית זוכה. אבל טענת המהרש"ל על זה, שמוזכר בשפתי חכמים, באמת טענה, ואולי מוצדק פירושו, ותעיין בו.

[יא] **פרק** ל"ו פסוק מ"ג "אלוף מגדיאל", מפרש רש"י "היא רומי" ושאלתי מה קרה עם שאר אדום. ואמר רבינו שכנראה או שרומי תפס אותם, או משהו אחר. ובאמת מענין שהלא כללם שנחריב, ומ"מ נזכר על פסוק "שני גויים" שכנראה ידעו שאנטנינוס בא מעשיו. רואים שכן ידע יחוסם. ואמרתי אולי משפחות המיוחסות חזרו למקומם אחר שנחריב. והסכים רבינו והוסיף שההמון עם של הגויים לא הקפידו, לא היה איכפת להם שנתערבבו, כטענת המדרש שהרבה מדינות גלו, אך רק ישראלים נחשבים כגולים מחמת שלא יכולים להתערב. ואולי גם המשפחות החשובות, אף שלא היה באדום

לא. הכוונה למניין המבואר במדרש במדבר רבה פרשת בלק פרשה כ, ולמה שבעה מזבחות כנגד שבעה מזבחות שבנו שבעה צדיקים מאדם ועד משה ונתקבלו אדם והבל ונח אברהם יצחק ויעקב ומשה וכו'.

מלך בן מלך, מ"מ היו משפחות חשובות, והם רצו לחזור מחמת יחוסם לגדלות, וכך נשמר ייחוסם].

[יב] **פרק** ל"ב פסוק י"א - "מכל החסדים ומכל האמת" יש לומר שיש שני מיני דין, יש דין שהיה כשרצה הקב"ה לברוא את העולם, ויש דין שיש בו תערובת חסד, וזה הסתירה בהאבות, שלא יכולים לעמוד בדין, קטונתי לפי דין האמיתי, רק זכותי לדין של חסד^{לב}.

[יג] **פרק** ל"ד פסוק י"ד - "ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו", כל הערמה צ"ע מה היה כונת יעקב באמת. ולהגיד כהרמב"ן תמוה, שכיוון לגזלה, תמוה דהלא בוודאי [אנשי שכס] ילחמו בהם, ואמר רבינו שהיו יראים מלהלחם בהם, שהיו נראים כגיבורים, וגם היה מפורסם אברהם ויצחק כגיבורים, כטענת הרמב"ן שזה נס נסתר, אבל בוודאי ידעו השבטים שזה נס.

[יד] **פרק** ל"ו פסוק ח' "ואת קורח" שאל רבינו קושית הרא"ם, והסביר לי שבתשובת הרא"ם יש לגרוס "אליפז" במקום "אהליבמה".

[טו] **פרק** ל"ג פסוק ט"ז - כתב רש"י וישב ביום ההוא עשו לדרכו - עשו לבדו וארבע מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד. והיכן פרע להם הקדוש ברוך הוא, בימי דוד, שנאמר (ש"א ל יז) כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים". ובוודאי אינם אותם ד' מאות איש, שלמה יאריכו ימים כ"כ, ואם האריכו, בוודאי לא היו לוחמים עם דוד! רק היו ממשפחת עשו, ותמהו הלא ד' מאות אלו לא היו ממשפחתו, אולי התחתנו עם עשו^{לג}.

הזהירות בלדרוש המחלוקת בין השבטים

ל"ז] **ועש"ק** לש"פ וישב, סיפרתי לרבינו שבליילה אגיד שיעור, לאחד מהחברות שסידר מר אספרעסער, בחומש. ושאלני רבינו אם יש לי מה להגיד, ואמרתי שזה שיעור, לא דרשה, והסכים רבינו שזה משונה. וסיפר רבינו שהוילנא מגיד, (לא זכר רבינו את שמו אבל היה גדול), אמר שבאים לפני הב"ד, שהוא היה חבר, המח' שהיה בין רב יוסף דוב, הבית הלוי, והצד השני, שהנה ברוב הפרשיות בבראשית, אני יכול לדרוש בקלות, שיש צד אחד טוב, וצד אחד רע. אברהם נמרוד, יצחק ישמעאל, יעקב עשו וכדומה. כשמגיעים לפרשת וישב מקץ, שהמחלוקת היה בין השבטים, אני מתיירא לדרוש. וכמו כן בדין זה, שהוא בין שני גדולים כאלו!

לב. בביאור כונת רבינו יעויין דברות משה יומא סוף סימן יא (עמוד קמח).

לג. [או אלו אותם הד' מאות מדוד לא היו ממשפחת עשו אלא ממשפחת ד' מאות אלו].

כמה הערות בפרשת וישב

ל"ז] ובמשך שבת, פרשת וישב, דיברתי עם רבינו כמה הערות על הפרשה. ואכתבם כאן:
 [א] בפרק ל"ט פסוק ט' כתוב, בענין יוסף ואשת פוטיפר, "וחטאתי לאלוקים" ומפרש רש"י "בני נח נצטוו על העריות" וטענתי שזה קצת משונה, דהלא יוסף חושב עצמו כבן ישראל ולגבי בן ישראל, אין חילוק בין נכרית פנויה לאשת איש! והשיב רבינו שקודם כל יש שיטת תוס' שכן יש אישות של גויים לגבי ישראלים, רק שאין לאו, אבל יש עשה.

אבל גם שלא לפי תוס' ל"ד, יש ענין של לפני עוור. דמצידה יש איסור. ובכלל זה עיקר הכוונה, שאף שמצידו אין איסור, אולי, מ"מ זה חטא מצידה.

ואמרתי אולי היה אפשרות לפטור מעבירה זו, ע"י שתגרש, שמשום זה מדגיש יוסף, שעיקר החטא בא מצד "הן אדוני" וכו' כמו ששאל רבינו? ואמר רבינו שזה לא שייך להגיד, דהלא לא היתה כוונתה להתגרש מבעלה.

[ב] ובפסוק ח' כתוב "וימאן" ואמר רבינו שפעם, באסיפת האגודת הרבנים, מסתמא בענין אם להשתתף בהדו שיח עם הכמרים, אמר רבי יוסף דוב, שלומדים מכאן שאם רוצים למאן, אין ליתן סיבות, רק להגיד, בהחלט, לא, בלי נתינת טעם. דאם נותנים טעמים, זה נותן תקוה לצד השני דאולי יוכלו להשפיע שישנה דעתם!
 והוסיף לי רבינו שאף שכמובן שכאן יוסף היה מחוייב ליתן טעם, דלא היה שייך סתם למאן לאשת אדוניו, מ"מ המושג אפשר ללמוד מכאן, ובמציאות בוודאי צודק רבי יושע בער סולוביצ'יק בזה.

[ג] על פרק ל"ז פסוק כ"ב "והבור רק אין בו מים" שמפרש רש"י, מחז"ל "מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו", טען רבינו, שאף שהמהרש"ל בש"ח והרמב"ן טוענים שהשבטים לא ידעו מזה, כמו שטענתי לרבינו, מ"מ נראה לרבינו שכן ידעו, שאם לא ידעו, מה בא הפסוק ללמדנו! ויש לרבינו אריכות בזה.

[ד] על פרק ל"ט פסוק ב' "ויתנהו אל בית הסהר" הזכיר רבינו שחז"ל מזכירים שידע שיוסף היה נקי מן החטא, רק כך עשה [להכניסו לבית הסוהר] לכבוד אשתו, ומזכיר המדרש שנעשה נס ותינוק, שלא יכל לדבר, העיד על המעשה.

ביאורים בפרשת מקץ

ל"ח] ועל פרשת מקץ, הנה מוזכר שהיה להעשרה אחים, עשרה חמורים. ותמוה הענין. כמה תבואה אפשר חמור אחד להביא, איך זה יספיק לאכילה להם,

לד. דהיינו לשיטת רש"י בסנהדרין נא ועוד שאין אישות של ב"נ כלום לגבי ישראלים.

למשפחותיהם, לעבדיהם, לבהמתם! דהנה בפעם השניה כבר מוזכר שבאמת לא היה להם עוד אוכל בבית, בפרק מ"ג פסוק א', ב', ברש"י "המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית" דמה שמוזכר ברש"י בפרק מ"ב פסוק א' "כי באותה שעה עדיין היה להם תבואה" מגמרא תענית דף י', פירושו, באותו שעה, שהיו יכולים לחכות עוד קצת זמן.

וגם תמה רבינו על פרק מ"ב פסוק ל"ז "את שני בני תמית" דאיך שייך שיחשוב ראובן שיעקב יעבור איסור רציחה! שמה שרש"י מזכיר "הוא אמר להמית בניו, וכי בניו הם ולא בני" מראה, שאם לא היו בניו של יעקב, לא היה זה כטענה על ראובן!

ואח"כ הראה לי רבינו שתרגום יונתן בן עוזיאל מפרש "תריץ בני תקטיל בשמתא", ואמר רבינו זה כבר יותר מובן, שקיבל ראובן להיות בשמתא, וע"י זה ימות בניו. ושאלתי האם זה חלק מהעונשים למי שהוא בשמתא, ואמר רבינו יכול להיות, לא ברור לו.

והראיתי לרבינו שגם האור החיים מפרש "ואמר תמות תעניש" והסכים רבינו שזה באותו מהלך, ושאלתי למה יחול עונש של הילדים מחמת פשיעה של ראובן?

והשיב רבינו אפשר הם היו קטנים, וכענין שבנים קטנים מתים.

ומענתני, הנה ממעשה של ער ואונן בפרשת וישב פרק ל"ח פסוק ז', ופסוק י', שמתו אף שהיו רק קטנים, ומתו על עבירות שעשו, רואים שכן היו בר חיוב! ואמר רבינו זה הוכחה טובה, שבוודאי אם היו במדרגה שנענשים על עבירות של עצמן, א"א לחייבם על עבירות אביהם! וצ"ע. ואולי בני ראובן היו יותר צעירים. וצ"ע.

כמה פרעה היו

ל"ט] ומישהו שאל לרבינו, שמאחר שבפרשת מקץ מוזכר (בפרק מ"א פסוק ל"ח), הנמצא כזה איש אשר רוח אלוקים בו" איך שייך שפרעה יגיד את המבוא בפרשת שמות (פרק ה' פסוק ב') "מי ה' אשר אשמע בקלו". והשיב רבינו כשבת שחוק על פניו, הלא אין זה אותו פרעה!

והזכרתי ^{הערה} דהלא בשמות (פרק א' פסוק ח') כתוב ברש"י "אשר לא ידע את יוסף - עשה עצמו כאילו לא ידע", ואמר רבינו הלא אין זה אותו פרעה מהתחלת ממשלת יוסף, דלמה יאריך ימים כ"כ, שמונים שנה! ורק הפרעה של סוף ימי יוסף, אולי היה זה כבר פרעה השני או השלישי או הרביעי, הוא הפרעה שעשה עצמו.

וגם מזמן של אותו פרעה עד "וימת מלך מצרים" שג"כ יש מחלוקת אם מת, בוודאי חיו כמה פרעה, דלא שייך שהאריך ימים כ"כ.

ביאור "כראובן ושמעון יהיו לי"

מ] והזכיר רבינו שבאמת מה שכתוב בפרשת ויחי "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי" תמוה קצת. דהלא מה מודגש במושג "יהיו לי" וי"ל. כמו שאמרתי הרבה

פעמים, שמדגיש יעקב בזה שדוקא באפרים ומנשה מרגיש השפעתו בבניו, ששאר נכדיו שנתגדלו אצלו שייך שנתחנכו מחמתו, אבל אלו שנתחנכו במצרים, מוכיח מחינוכם איך שהצליח יעקב להשפיע על יוסף^{לה}.

כמה הערות בפרשת שמות

מ"א [וּבְמִשְׁךְ שַׁבַּת פֶּרֶשֶׁת שְׁמוֹת, הַזְכִּיר לִי רַבִּינוּ כִּמְהָ הָעֲרוֹת עַל הַחוּמֵּשׁ, וְאִזְכָּר כֵּן:]
[א] **הֵנָּה** בַּעֲנִין שֶׁל הַסֵּנָה, בַּפֶּרֶק י"ג פֶּסוּק ד' כִּשְׁכָּתוֹב "וַיֹּאמֶר הַנָּבִי" רֹאִים שִׁידַע מִשֶּׁה שֶׁזֶה נִבְּוָה מֵהַשֵּׁם, וּבְכָל זֹאת, בַּפֶּסוּק ו' כִּשְׁכָּתוֹב "אֲנֹכִי אֶלְקֵי אֲבִיךָ" כֹּתוֹב "וַיִּסְתֵּר מִשֶּׁה פָּנָיו" וְתִמּוּהָ דֵּהֲלֹא יָדַע מִקּוֹדֶם שֶׁזֶה נִבְּוָה? אֲלֹא י"ל שֶׁמִּתְחִילָה חֲשַׁב מִשֶּׁה שֶׁזֶה נִבְּוָה ע"י מֵלֶאךְ, וְרַק אַחֲ"כֹּךְ אָמַר לוֹ הַשֵּׁם שֶׁזֶה נִבְּוָה מֵהַשֵּׁם עֲצֻמוֹ, אִזּוֹ נִתְּיִירָא מִשֶּׁה לְהִסְתַּכֵּל.

רֹאִים שֶׁאֵף שֶׁלֹּא זָכָה מִשֶּׁה לְנִבְּוָה עַד שֶׁהָיָה קָרוֹב לְשִׁמּוֹנִים, מ"מ מִיד, בְּנִבְּוָתוֹ הִרְאֵנוּ, הִגִּיעַ לְמִדְרִיגָתוֹ הַכִּי גְדוּלָּה! יוֹתֵר מִכָּל שֶׁאֵר נְבִיאִים.

וַשֵּׁאֲלֵתִי הֲלֹא גַם קוֹדֶם שֶׁאָמַר הַשֵּׁם לְמִשֶּׁה "אֲנֹכִי אֶלְקֵי" הֵבִין מִשֶּׁה שֶׁאֵין זֶה נִבְּוָה רְגִילָה, דֵּהֲלֹא לֹא הָיָה בַּחֲלוּם לִילָה וְכו', כִּשְׁאֵר נְבִיאִים, וְאָמַר רַבִּינוּ אוֹלֵי לֹא יָדַע מִשֶּׁה מֵהָיָה דֶּרֶךְ שֶׁאֵר נְבִיאִים, וְגַם אוֹלֵי סִבֵּר שֶׁמ"מ אֵין זֶה מֵהַשֵּׁם יִשְׂרָאֵל.

וַאֲמַרְתִּי לְרַבִּינוּ מֵהָ שֶׁמִּפְרֵשׁ הַרְמִב"ן שֶׁם עַל פֶּסוּק ה', וז"ל "לֹא הִגִּיעַ עַדִּין לְמַעַלְתּוֹ הַגְּדוּלָּה בְּנִבְּוָה כִּי בָּהֶר סִינִי נִיגַשׁ עַל הָעֶרְפֶּל... וְכֵן עֲנִין הַסֵּתֶר פָּנִים, שֶׁעַדִּין לֹא עָלָה לְמֵהָ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ וְתִמּוּנַת הַשֵּׁם יִבִּיט" וּבִתְחִילָה אָמַר רַבִּינוּ שֶׁזֶהוּ מֵהַרְמִב"ן עֲצֻמוֹ, אֲךְ אֵינוֹ נִרְאָה לְרַבִּינוּ. וְטַעֲנַתִּי אוֹלֵי אֵין זֶה סוֹתֵר לְמֵהָ שֶׁרַבִּינוּ אוֹמֵר, דְּאוֹלֵי הִגִּיעַ מִשֶּׁה לְמַעַלָּה יוֹתֵר גְּדוּלָּה מִכָּל שֶׁאֵר נְבִיאִים, אֲךְ בָּהֶר סִינִי הִגִּיעַ לְמִדְרִיגָה עוֹד יוֹתֵר גְּדוּלָּה! וְאָמַר רַבִּינוּ אֲפֻשֶּׁר, אֲךְ נִרְאָה שֶׁמַּעַלַת הַסֵּנָה הָיָה מַעַלָּה גְּדוּלָּה מְאֹד, דֵּהֲלֹא מִזְכִּירוֹ מִשֶּׁה בַּפֶּרֶשֶׁת זֹאת הִבְרָכָה, בַּפֶּרֶק ל"ג פֶּסוּק ט"ז "וּרְצוֹן שְׁכֵנִי סֵנָה" וּמִפְרֵשׁ רַש"י "הִנְגַּלָּה עָלַי תַּחֲלָה בְּסֵנָה" וְאִמַּרְתִּי אוֹלֵי מִשֶּׁה הִזְכִּירוֹ מִחֲמַת, כִּמוֹ שֶׁרֹאִים מִרַש"י, שֶׁזֶה הָיָה חֲבִיב לוֹ, שֶׁהָיָה תַּחֲלִילַת נִבְּוָתוֹ, וְגַם אוֹלֵי הָיָה לְזֶה חֲבִיבוֹת יִתִּירָה, שֶׁזֶה סִימָל הַמוֹשֵׁג שֶׁל "עֲמוֹ אֲנוֹכִי בְּצִרָה", וְכו', וְאָמַר רַבִּינוּ יָכוֹל לֵהוּיֹת.

[ב] **בַּפֶּרֶק ד'** פֶּסוּק ג' כֹּתוֹב "וַיְהִי לְנַחֵשׁ וַיִּנָּס מִשֶּׁה מִפָּנָיו" וּמַעֲנִין לְמֵהָ נָס מִשֶּׁה, וַי"ל שֶׁבֹא לְלַמְּדֵנוּ אֲמוּנַת מִשֶּׁה, שֶׁלֹּא נִהַג בַּהֲנַחֵשׁ כִּאִילוֹ אֵינוֹ דֹּבֵר אֲמִיתִי, שֶׁזֶה סֵתֵם נַחֵשׁ נָס, אֲלֹא הָאֲמִין שֶׁזֶה נַחֵשׁ מִמֶּשׁ אֲמִיתִי, וְנִהַג כְּרֹאוֹי.

[ג] **וְדוֹדָתִי** חָנָה סִמְעֵל, אַחֲוָתוֹ שֶׁל רַבִּינוּ, הִתָּה אֶצֶל רַבִּינוּ לְשַׁבַּת, שֶׁבֹאֵת לְנוֹא יֶאֱרָק לְשַׁבַּע בְּרִכּוֹת שֶׁל נִכְדָּתָהּ, שֶׁעֲנִידִל, שֶׁהָיָה בְּשַׁבַּת שֶׁעֲבָר, וְנִשְׁאָרָה כְּשִׁבּוּעַ

לֵה. [עֵיין בַּסֶּפֶר "קוֹל רִם"].

להיות אצל רבינו, שאלה רבינו שתמיד לא הבינה איך זה שבני משה לא היו מיוחדים, לא היו כבני אהרן שהיו כהנים. ואמר רבינו שאף שהיו גדולים, כנראה בני אהרן היו יותר גדולים. ואח"כ הסכים רבינו למה שטענתי, שזה בא מחמת עונש למשה, שסירב לילך ונענש שנעשה אהרן לכהן במקומו, והזכיר רבינו שזה מענין שמצד אחד קיבל שכר על הנהגתו ומצד שני, נענש.

והזכרתי לדודתי, והסכים רבינו, שאפשר שרוב הלויים, במשך הדורות, שהרבה מהם היו גדולים ומנהיגים, הם מבני משה, שהמדרש מביא שיצא מבני בניו כשישים ריבוא אנשים, כיוצאי מצרים, כטענת השם "ואעשך לגוי גדול".

גם הזכרתי שמה שיש שאומרים שמשה, מחמת שהיה מנהיג, לא היה לו זמן להשגיח על בניו, שחס ושלום כך להגיד, דבוודאי השגיח, ובניו היו גדולים, היו ראויים להיות מנהיגי ישראל, דהלא משה רצה כך למנותם, ובוודאי משה לא היה מרמה, עושה דבר שלא כהוגן! ואמר רבינו בוודאי זה אמת, ושזה חשבון טוב.

כמה הערות בפר' בא

מ"ב] ובשבת פרשת בא, אחר מוסף, ישבתי לכמה דקות בביתו של רבינו ללמוד שמו"ת, ורבינו התחיל לאכול, ושמע רבינו איך שלמדתי הרש"י בפרק י' פסוק כב, שלשת ימים - שלוש של ימים טירציין"א בלעז וכן שבעת ימים בכל מקום שטיינ"א של ימים" ואמר רבינו שכוונת רש"י הוא, שזה חפצא אחת, של ג' ימים, וכן בענין של שבעת ימים שמזכיר רש"י. ושם לא כך מסביר, יהיה פלא, מה רוצה רש"י!

ובסעודה שלישית, אמר לנו רבינו שמעניין שבפרק י"ב פסוק כ"ו מוזכר, קודם לכל שאר הבנים, שאלת הבן הרשע^ל. ויש להגיד שזה משום שזה עדיין קודם שקרה המעשה [של היציאה עצמה], שאז שייך אצל רשע, אף שראה כל הניסים [שכבר היו], מ"מ יחשוב שלא יהיה גאולה. ולמעשה, יש רשע גם אחר כך, במה שטוען שהיה מקרה המעשה, ולא מיבעי שהוי רשע כל הזמן שהיה עדיין נראה ניסים, כגון בזמן בית ראשון, אלא גם אחר כך, מאחר שיש לנו קבלה מאבותינו, ומאמינים בזה, הוי רשע ממש.

ביאור ואת ערום ועריה

מ"ג] ושמעתי שאמר רבינו על ההגדה, בפסוק "ואת ערום ועריה" שכמו שמי שהוא ערום, רק ערום לרגע, עד שמכסה עצמו, כ"כ כלל ישראל, רק לרגע היו במדרגת ערום, דברגוע האמינו בשם, ובכמה ימים כבר קיבלו התורה.

לו. שמות פרק יב (כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם.

כמה הערות בפרשת בשלח

מ"ד] ובמשך ש"פ בשלח, שהייתי בביתי לשבת, כרגיל שמעתי כמה דברים מרכיניו, בעיקר על הפרשה. ואכתבם כאן:

[א] **בשהגיע** רבינו לפרק ט"ו פסוק כ' "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן" אמר לי שרש"י מפרש "ד"א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטערה נקראת על שמו" וזה תמיד היה קשה לרבינו שאיזה מסירות נפש היה בזה, הלא משה היה העניו מכל אדם, ומעולם לא היה מקפיד על כבודו, וגם בענין זה מוזכר שלא הקפיד, ובוודאי היה מתפלל [עליה] בלי בקשת אהרן! והוספתי שג"כ באמת תמוה למה בכלל הוצרך אהרן לבקש שמשה יתפלל, ואמר רבינו אולי קושיא זו, לא קשה, דאף שהיה דבר ברור שיתפלל, מ"מ, מחמת רוב אהבה, היה ענין לאהרן לבקש. ורק מה שזה נחשב כ"מסירת נפש" תמוה.

[ב] **בשהגעתי** לפרק י"ד פסוק ט"ו "מה תצעק עלי" שרש"י מפרש "אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם, כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו כי ויצאו, לקרוע להם הים", שאלתי שרש"י נראה שזה ג' דברים, זכות אבותם, והם, והאמונה וכו' מהו ה"הם"? וחשב רבינו ואמר כנראה בזה הכוונה לשאר הזכותים שהיה להם, זכות המצות שעשו במצרים. ונוסף לזה, יש זכות יותר גדול, האמונה שהאמינו ויצאו.

[ג] **והוסיף** רבינו שבכלל יש לו פירוש אחר על אותו פסוק, [ואחר שישב רבינו לאכול], אמר לי, דהנה נלמד מירמיה שאחר שהשם מבטיח דבר טוב א"א לחזור בו, גם אם יחטאו. וא"כ זה היה טענת השם על משה, "מה תצעק עלי", שהלא היה לך להבין שאם הוצאתי אותם להביאם לא"י, שבוודאי אציל אותם, ואין מה לדאוג! זה היה כמו לימוד למשה. לא באמת כטענה. ומה שבחטא מרגלים רצה להמיתם, זה משום ששם אמר שימלא הבטחתו ע"י שבני משה יכנסו לארץ.

ביאור הפסוק בפר' יתרו "וישב משה וגו'"

מ"ה] שמות י"ט ח', מפרש רש"י על הפסוק לז' "וישב משה את דברי העם אל ה' וכתב רש"י "וכי צריך היה משה להשיב, אלא בא הכתוב ללמד דרך ארץ ממה שלא אמר, הואיל ויודע מי ששלחני, איני צריך להשיב" ואמר רבינו שקצת משונה למצוא מציאות למשל, דהלא רק בה' שייך הבטחה שהמשלח יודע! ואמרתי, אולי הכוונה שיודע שמישהו אחר כבר הלך והודיע להמשלח. ואמר רבינו, יכול להיות. והוסיף רבינו, דאולי מכיון למציאות כזאת, שהמשלח לא אמר שיודיעו, רק שיגיד להמשלח, ורק שלא בטוח שבזה באמת מחויב להגיד בחזרה. ומענין הענין.

לז. שמות פרק יט פסוק ח ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע את דברי העם אל ה'.

במקום אחד בתורה יש הרבה מצוות בדיבור אחד

מ"ו] וגם הזכיר רבינו שמעניין שבכל התורה, יש כמעט לכל מצוה, או אמירה, או דיבור מיוחד. ושתי המקומות שהתורה האריכה, שיש בהם הרבה מצוות בלי אמירה או דיבור חדש, הם מסוף פרשת יתרו, בנתינת הלוחות, עד סוף פר' משפטים. ומעשה המשכן של תרומה תצוה, רק התחלת כי תשא, שהוא ג"כ המשך למעשה המשכן, שם כבר לכל דבר קטן יש או אמירה או דיבור, וכמובן יש טעם לכל זה, אך נצטרך עדיין לעיין מה הוא.

הציווי על המשכן למשה אעפ"י שלא עשהו

מ"ז] והזכיר רבינו בשבת פרשת תצוה, שמעניין שכמעט כל מלאכת המשכן נאמר כציווי במיוחד דוקא למשה רבנו, שהוא יעשה הכל. והלא למעשה משה לא עשהו, רק היה ציווי במיוחד שבצלאל וכו' וכל חכמי לב יעשוהו? ואולי מאחר שהשגיח משה על הכל, נחשב כאילו הוא עשהו, ואילו הם היו כשלוחים של משה, אף ששליחות כזה, שהמשלח לא יכול לעשות, קשה להגדיר כשליחות, מ"מ מוצאים חקירה בזה בגמרא לענין אם כהנים שליחים דרחמנא או דישראל. ואולי משה כן היה יכול לעשות, ורק שהיה ציווי ליתן לבצלאל מין שררה מאחר שלמעשה לא חושב לעשות הכל, ומענין.

שני הדיבורים בתורה הארוכים ביותר

מ"ח] וגם הזכיר רבינו שהשתי "דיבורים" הכי ארוכים שיש בתורה, הם, הראשון, מעשרת הדברות עד לסוף משפטים, והשנית, מלאכת המשכן, תרומה, תצוה. ורק כמה פרטים מהמשכן, שמן המשחה, ועוד משהו, [הזכירם רבינו] נאמר אצלם דיבור או אמירה מיוחד, אף שבהתחלת תרומה, הם נכללים בשאר עבודת המשכן, ובוודאי יש חשבון לכל זה, וצ"ע.

ביאור דברי רש"י בפר' תרומה

מ"ט] הנה רש"י בפרשת תרומה פרק כ"ו פסוק א' כותב "ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב... ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח... נשתיירו ח' אמות... זו מצאתי בברייטא דמסכת מידות, אבל במס' שבת פרק הזורק אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן וכו' ובפסוק י"ב - "וסרח העודף" מפרש רש"י "נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונות... תסרח... לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים". ומפרש השפתי חכמים שם "אבל אליבא דגמרת שבת לא היו מגולות אלא אמה אחת... וצריכים לומר שהיה אמה של יריעות הללו מכסות האמה של העמודים ושתי אמות היה נכפלות על מסך פתח, א"נ שהיה אמה נכפל ואמה אחת

היה סרוח ומונח ומושך על הארץ". אבל כסתמין בפרק הזורק, תראה שרש"י בדף צח: ד"ה תרתי, מפרש "שלא היו שם קרשים שהוא פתח למשכן ואין שם אלא מסך פרוש כמו וילון" ובר"ה מחברותיה מפרש "חצי... אמה ממנה לכסות האדנים ואמה נגדרת" לא כשפתי חכמים. והראיתי זה לרבינו, והסכים שזה שני פירושים ברש"י, דרש"י בחומש למד, שהיו עמודים במזרח שהיו עביים אמה, וממילא יריעות המשכן לא כיסו אותם, ויריעות האוהל שבהכרח כיסו אותם, היו מסודרים כטענת השפתי חכמים, [ובאמת מאחר שצ"ל חצי יהיה סרוחה מחברותיה, מוכרחים להגיד שרק היה כפוף אמה, כדי שישארו ד' אמות, אחת לכסות אמה ט', ואחת לארץ. ואף שלשון "תרתי דכופלא" משמע שב' אמות היו נכפלות, מ"מ נפרש שזה לא דוקא, אלא פירושו, שהיו צריכים ב' אמות לסדר הכפולה] אבל רש"י בגמרא כנראה למד שלא היו קרשים במזרח. והסכים רבינו שא"ל לחלוק על החומש שכותב שהיו שם ד' עמודים, ולפיכך טען רבינו דאולי רש"י יפרש שהעמודים היו לפניו, בחלל המשכן, בצד פנימי של המסך, ובזה חלק על פירושו בחומש.

ואמרתי שיש להגיד פירוש אחר. שרש"י דייק שלא היו קרשים במזרח, דרך היה מסך, ואף שכתוב שהיה למסך ד' עמודים, אולי אין העמודים עבים אמה כקרשים, אלא הם קלים כאצבע, או שהם לגמרי רק אצבע, גם לשיטת רב נחמיה! וחשב רבינו ואמר גם זה פירוש טוב, ואם שכנראה רש"י בגמרא יסבור אחד משני דרכים אלו, ובאמת תמוה, למה לא נזכר חשבון זה בשום אחד ממפרשי הש"ס או החומש שראינו.

בדברי האבן עזרא בפר' תצוה

[נ] **ובש"פ** תרומה, הזכיר רבינו שמעניין מה שהאבן עזרא כותב בפרשת תצוה, בפרק כ"ח פסוק א' "ואין ספק כי רבתה למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם ישראל ערים רבות ככתוב בספר יהושע". ואמר רבינו שבעצם אולי נתנו ערים ע"ש העתיד, דבמדבר משונה כך להגיד, דהלא לא נתכהן פנחס עד סוף המ' שנים, ולא נראה שמאיתמר היו כ"כ הרבה כהנים, ואמרתי אולי כשנתכהן פנחס, אז נתכהנו גם כל בניו שכבר נולדו לו, ולא כמו בכהונת אלעזר ואיתמר, ואמר רבינו אולי זה אמת. ואז הזכיר רבינו שאף שמהפסוק שמזכיר "וימת נדב ואביהוא ויכהן אלעזר ואיתמר" קצת משמע, שאילו היו חיים נדב ואביהוא, לא היו מתכהנים, מ"מ למעשה מאחר שהתכהנו, נמשחו, אז שניהם נעשו כהנים גדולים, קודם אלעזר, שאחר מיתתו, נעשה איתמר הכ"ג, ומאז נשאר במשפחת איתמר, בדין ירושה, ולפיכך הגיע לעלי, עד שבא לצדוק, שהוא היה הראשון ממשפחת פינחס. דאף שנתברך פינחס שרוב כהנים גדולים יבוא ממנו, מ"מ הוא בעצמו לא היה כה"ג.

ומענתי הלא בפשטות לומדים שכן היה פינחס כ"ג, ורק במעשה של יפתח הורידוהו מגדולתו, ומאז ניתן למשפחת עלי, ורבינו טען שרק נענש שנסתלק ממנו

שכינה, אבל בעצמו לא היה כהן גדול, דהלא אם נגיד שהיה כה"ג, יוצא שהיה כה"ג כמה מאות שנה, דעד זמנו של יפתח היו מאות שנים! אלא פינחס היה נביא, ולעונש נסתלק ממנו שכינה לזמן, עד שחזר כאלהו הנביא, או משהו כזה.

והראיתי לרבינו שמדרש תנחומא בחוקותי מזכיר, במעשה דיפתח "אני כ"ג בן כ"ג"ל^ח. ואמר רבינו שכמובן אין זה מוכרח, דאולי כך כתוב מאחר שהיה כהן משוח מלחמה, אבל מ"מ הלשון משונה.

ובמה פעמים דיברתי עם רבינו אודות זה, וסיים שאין לו ראייה מוכרחת, ויעץ שנעיין בספרים כמו סדר הדורות לראות אם הם מזכירים הסדר של שלשלת הכהונה גדולה.

מדוע הכהנים לא לבשו ציצית

נ"א] **והשיב** רבינו לר' הערי כ"ץ מהשיבה, שהסיבה למה הכהנים לא לבשו ציצית הוי משום, שבגדי כהונה בעצמם לא הוי מד' כנפות. וללבוש עוד בגד אסור, דאסור להרבות על הבגדים, דזה פסול בעבודה, ואסור בכלל להיות בעזרה עם בגדי חול, אולי סתם להסתובב שם אינו אסור.

ומה שמביא המנחת חינוך שהמעיל פטור מצד שזה כבגד שאול^{לט}, הוי לפי שיטת הרמב"ם והרמב"ן שהמעיל כן היה של ד' כנפות. ותירוצו של המנחת חינוך הוא תירוץ טוב.

מדוע רק בלוחות אחרונות מוזכר שמ' יום משה לא אכל ולא שתה

נ"ב] **ובשבת** פרשת כי תשא, הזכיר לנו רבינו, שמעניין הדבר שרק בלוחות אחרונות, בשמות (ל"ד - כ"ח) מוזכר "לחם לא אכל ומים לא שתה" כל הארבעים יום. וכנראה שצ"ל שבלוחות הראשונות, היו במדרגה שלא היה זה פלא בעיניהם, ורק בלוחות האחרונות, אחר החטא, תמהו, ולפיכך הוצרך לכתוב שבאמת לא אכל ושתה, כדי שלא ישאלו איך שייך שיהיה שם.

אוצר החכמה

לח. מדרש תנחומא (בוכר) פרשת בחוקותי סימן ז: אלא פנחס אמר אני כהן גדול בן כהן גדול אשפיל עצמי ואלך אצל עם הארץ, ויפתח אמר אני ראש שבטי ישראל, ראש הקצינים, אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט, מבין שניהם אבדה ההוא עלובה, ושניהם נתחייבו בדמיה, פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש.
לט. מנחת חינוך מצוה צט, וז"ל: אך באמת זה טעות דמעיל פטור מציצית לא מטעם שהוא בגד עבודה אלא אפילו בהדיוט כה"ג פטורה דקי"ל כסותך ולא של אחרים וטלית שאולה פטורה וזה הי' של הקדש או קדושת דמים או קה"ג כמש"ל ול"ה כסותך ולא אשתרי כלל דגם בהדיוט פטור מה"ט עכצ"ל הטעם דכלאים וז"פ ולא כתבתיו אך כי הקשיתי זאת לכמה לומדים והי' בעיניהם קו' עצומה ולק"מ.

וזה כעין מה שמוצאים שקודם שהתלוננו למים, לא נתן השם להם הבאר, דאולי אם לא היו מתלוננים, אם אמונתם היה חזק, ולא היה להם קושיה איך יש לחיות בלי מים, באמת לא היו צריכים למים.

שינוי בפסוקים בשבח לוחות הברית

נ"ג] ורבינו הזכיר בדרשתו [כשדיבר בטלפון עבור הדינר לכבוד הישיבה], שתמוה למה קודם החטא, בפרק ל"א פסוק י"ח, רק כתוב "כתובים באצבע אלוקים" זהו השבח היחיד, ובפרק ל"ב פסוק ט"ו, כשעמד משה לשוב, כתוב עוד שבח "כתובים משני עבריהם". י"ל כזה, דבשעה שקיבלם, רק חשוב להזכיר שהם מעשה אלוקים. אבל כשחטאו מצד שחשבו שא"א להם להשיג התורה בלבד, הזכיר הפסוק, הלא בלוחות יש שני דברים, יש צד של תמיכת התורה וצד של לימוד, ותראו מה שאתם שוכרים וכו'.

ביאור הפסוק אשר נמצא אתו תכלת

נ"ד] ואמר לי רבינו שתמוה לשון הפסוק בפרשת ויקהל פרק ל"ה פסוק כ"ג "וכל איש אשר נמצא אתו תכלת..." מהו הלשון "אשר נמצא אתו". ומפשטות מובן שלא היה שכיח להם תכלת לעשות חוטים מחדש, ולהגיד שהכינו ממצרים על דעת דמשכן, כמו בעצי שיטים, אפשר ששייך כך להגיד, אף שלא מוזכר, דהלא גם קושיה זו לא מוזכר!

ואין להגיד, כמו שטענתי, דפירושו, שהיה להם בגדים שלמים שהפרידו, דטען רבינו שאם נעשה לזר, אסור להקדש.

וגם טען רבינו דמה שייך "אשר נמצא" הלא צריך להיות כד' חוטים וכו'? אלא נראה שהיו בידם סתם חוטי תכלת. ומזה החכמי לב שזרו ביחד החוטים. ויצא ב' חידושים, שלא צריך לעשות התכלת לשמה, ולא כמו בציצית. ולא צריך לעשות החוטים לשמה².

סדריו של ספר שמות

נ"ה] ואחר שגמרנו ספר שמות, ראיתי שכתוב "וסדריו כ"ט" ושאלתי רבינו מה הם הסדרים? והשיב שזה החלוקה של מה שהיו דורשים, שהיו דורשים ולומדים חלקים אלו בבת אחת. והנה מוזכרים הסדרים בחומשים החדשים, כגון החומש בתנ"ך של רבינו. ומסתמא יסודם הם מבבל, אך לא ברור אם הם אמיתיים. דהרבה פעמים, בפרט בנ"ך, מתחיל סדר ממש באמצע איזה פרק, ומענין.

מ. וכן מביא בספר קבא דקשייתא בק' סג ראייה מפסוק זו שלא צריך טווי לשמה בבגדי כהונה.

ביאור בני אהרן הנותרים

נ"ו] [א] ובפרשת שמיני, (פרק י' פסוק ט"ז) "בני אהרן הנותרים" מפרש האור החיים "אמר רב פנחס ולואי שלא נשאתם ע"כ", וזה מאוד תמוה, דלמה כך יגיד להם משה! וגם כשמצאתי המדרש והראיתו לרבינו, שמקודם אמר רבינו שצריכים למחקר, אמר רבינו א"א לפרשו כפשוטו, שכך אמר משה, רק זה מושג שמודגש כאן בפסוק.

[ב] וגם תמה על מה שמפרש האור החיים "יש לדעת איך נתעלמה ממנו הלכה פשוטה כזו לחלק בין קדשי דורות לקדשי שעה" דהלא זה מחלוקת בגמרא, ואיך אפשר להחשיבו כדבר פשוט!

[ג] ושאלתי רבינו מדוע כתוב בפסוק י"ח "כאשר צויתי" והסכים רבינו שבוודאי יש חשבון וסיבה מדוע כתוב כאן ובעוד מקום לשון זה.

[ד] ועל פסוק ט"ז "ויקצוף" הזכיר רבינו מה שפעם הזכרתי לרבינו, [אבל לא זכר עכשיו שמי] שבאמת זה משונה משאר הב' מקומות שפעם משה יטעה, דכאן מקודם טעה, וזה גרם הכעס.

חנוכת הנשיאים נתחלקה לכמה פרשיות

נ"ז] והזכיר לנו רבינו בסעודה שלישית שמענין מה שפרשת חנוכת המזבח נתחלקה לכמה פרשיות. נמצא בתוך ג' פרשיות. פרשת פקודי, פרשת צו-שמיני, ופרשת נשא, בתוך ג' חומשים, שמות, ויקרא, במדבר.

מזבח החיצון

נ"ח] וגם הזכיר לי רבינו שמענין מה שהמזבח החיצון נקרא פעמיים קודש קדשים.

סכום הפסוקים בפרשת סוטה ובפרשת נזיר

נ"ט] והזכיר רבינו שמענין שיש בפרשת נזיר אותו סכום פסוקים שיש בסוטה. וזה ג"כ כראיה לההיקש.

שמואל אם היה נזיר איך טימא עצמו לאגג

ס] והסביר רבינו למי ששאל לשיטה במשנה^{מא} ששמואל היה נזיר, איך היה יכול להיטמא לאגג, שבפשטות אפ"ל שצוה שמואל להרגו, ולא שהרגו בעצמו.

ואמרתי אולי היה זה הוראת שעה, לקידוש השם ואמר רבינו נו, והסביר רבינו שבעצם אינו נראה שיש קיום מחיית עמלק בהריגת איש אחד, ורואים שאגג לא היה עמלקי האחרון, דהלא בימי דוד היו כמה וכמה עמלקים, ולפיכך תימה אילו שטוענים דאולי זה היה ענין של עשה דוחה ל"ת.

הערות בפרשת המרגלים ועוד

ס"א [בפרשת שלח, הזכיר רבינו שיש מפרשים (וכ"כ הרמב"ן שם) שנזכרו בסדר חשיבותם וזה סתם תמוה, שהלא ברור שיהושע וכלב היו הצדיקים הגדולים, ומה שייך להגיד ששמוע בן זכור היה יותר גדול! וסתם תמוה דלמה הסכים הקב"ה שישלחו המרגלים, הלא ידע מה שיגרום, ולמה דוקא אנשים אלו, כאילו דוקא רצה הקב"ה לגרום החורבן שקרה!]

ובכמו שתמוה למה נתן השם מלוכה לירבעם, הלא מעולם היה רשע, גם בשעה שהיה צדיק, דהלא היה בו היכולת להיות כופר בעיקר בשביל כבוד! וגם אם נגיד שדן כפי "באשר הוא שם" מ"מ ידע השם מה שיגרום, ולמה היה צריך ליתן לו שכר של מלכות, למה לא הספיק שכר אחר, בפרט מאחר שחטאו של שלמה היה חטא קטן, ורואים מי זה היה שלמה!

וירבעם גרם חורבן לשבטים הכי טובים, לבני יששכר וכו'.

זה ממש מהפלאות, וכן קשה במנשה, והסכים רבינו שבמנשה יותר תמוה, דשם היה מין נבואה לחזקיהו, לא רק היה ענין של "כלפי שמיא גליא".

וחשב רבינו ואמר שאף שהצור תמים פעלו, לא ידוע לנו חשבונותיו בזה, ואולי רצה השם לנסותם, כדי שיהיה האחד מאלף הצדיק האמיתי, יותר טוב מאלף שלא אמיתיים.

ומענתי הלא האחד יהיה צדיק גם בתוך האלף, ואמר רבינו נו, מי יודע דברים אלו.

ביאור מחשבת המעפילים אחר מעשה מרגלים

ס"ב [ובסעודה שלישית, אמר רבינו על המבואר בפרשת שלח (פרק י"ד פסוק מ"ד) "ויעפילו" שהנה רואים ממעשה דבנות צלפחד, שיש אומרים שצלפחד היה מהמעפילים, שזה חטא פחות מחטא דעצת מרגלים. ולכאורה תמוה, שהלא גם הם מרדו בה? וכנראה כוונתם היה, להראות, שלהפך מעצת מרגלים שכפרו במתנת השם, או שחשבו ש"חזק הוא ממנו" הם עשו תשובה, ומוכנים לעלות, וחשבו שזה כאילו יכריחו את ה' לעלות עמהם. ואף שמשא אמר שלא יעלו, ולא האמינו במשה, וזה כאילו כפרו בה', ולמעשה מרדו בה', מ"מ מחשבותם היה יותר טוב ממחשבת עצת מרגלים, אף שמעשיהם היה ג"כ מרד.]

וזה כעין הנהגת הנשאים אחר הריגת גדליהו, שהכריחם ירמיהו לילך עמו למצרים, דחשבו דע"י זה יכריחו את ה' להסכים, דמחמת פחדם, לא נשארו כדבר ה' בא"י.

והוסיף רבינו שבאמת מושג זה, שהחטא הוא מרידה, נוגע קצת לשיעור שפעם כתבתי בענין קבלת מצות. שיש מח' אם בגירות צריך קבלה מיוחדת לכל מצוה, או שזה חד קבלה, להיות עבד השם בכלליות, והכל נכלל בו. ומפשטות, אף שזה מח', זה חד קבלה.

ויש כמה נפקותות. אחד מהם הוא האם קבלת עבד, מספיק אח"כ לגירות. דאם זה חד קבלה, הלא כבר קיבל לשמוע לכל מצות שיצוה השם לו.

דברי כפירה נשתרבבו לדברי הרמב"ן [בפר' קורח]

ס"ג] ובשבת פרשת קרח אמר לי רבינו, [ואח"כ ביום א' הזכירו לדודי הגר"ד], שיש כמה דברים בפירוש רמב"ן שממש מצוה למחוק, ומוכרח כמו שידוע שאיזה אפיקורוס הכניסם בתוך הרמב"ן כדי לשקר האנשים להחשיבו. ואף שתמוה איך זה ייתכן דהלא הרמב"ן היה בנמצא כמעט כל הזמן, מ"מ מוכרח שכן הוא.

דהנה בפרק ט"ז מפרש הרמב"ן: "והנה משה... והתיר לאהרן להשאיר אותה לשעה לא שהיתה קטורת הבוקר ובוודאי משה... ויש אומרים כי וישמע משה ויפול על פניו וכו' מ"ב" וכן מפרש הרמב"ן בפרק י"ז פסוק ו' מפרש כזה ג"כ "כי השם לא אמר למשה וכו' מ"ג, וזה תמיהה עצומה דמי ביקש להרמב"ן להגיד דבר תימה כזה, שכל הנסיון היה

מב. וז"ל הרמב"ן: והנה משה מעצמו חשב המחשבה הזאת ורצה בקטורת יותר משאר קרבנות, כי ראה כבר בנדב ואביהוא כי בהקריבם קטורת זרה לפני ה' נשרפו, והתיר לאהרן להקטיר אותה לצורך השעה, או שהיתה קטורת הבקר שהקטיר בהעלותו את הנרות כמשפט, ובטח משה כי השם מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישרים. ויש אומרים, כי וישמע משה ויפול על פניו, לדרוש את השם לדעת מה יעשה, ואז נאמר לו בקר ויודע ה' וגו', ולא נזכר זה רק בספור משה לעם, וכבר הראיתך כי במקומות רבים פעם יאריך בדבור השם אל משה ויקצר בספור משה, ופעם יעשה בהפך. ולפעמים לא יזכיר האחד כלל, כאשר בא במעשה בני גד ובני ראובן שספר הכתוב המעשה במשה בעצמו והוא נעשה על פי השם, כמו שאמרו (להלן לב לא) את אשר דבר ה' לעבדיך כן נעשה, וכתוב ביהושע (כב ט) אל ארץ הגלעד אל ארץ אחוזתם אשר נאחזו בה על פי ה' ביד משה. ואם נאמר שהיה כן מפני הסכמת השם, כענין שאמר (להלן לד יג) זאת הארץ אשר תתנחלו אותה בגורל אשר צוה ה' לתת לתשעת המטות וחצי המטה, ויהיה זה מן הדברים שעשה משה מדעתו והסכים הקדוש ברוך הוא על ידו (שבת פז א), אינו נכון שיעשה משה דבר בחלוק הארץ אלא ברשות, כי הכל במצות השם יעשה דכתיב לאלה תחלק הארץ וגו'.

מג. וז"ל הרמב"ן שם פרק יז (ו): אתם המתם את עם ה' - אמר אונקלוס אתון גרמתון דמית עמא דה'. יפתור, כי יאשימו אותם על שנתנו העצה הזאת להקטיר קטורת זרה לפני ה', מדעתם שהמקריבים אותם נשרפים. כי השם לא אמר למשה להקריב הקטורת הזאת, והוא לא אמר לישראל בשם ה' לעשות כן, אם

שקר, היה ערמה של משה, וגרם שכלל ישראל כך יטענו "אתם המיתם" וכו'? ובטוח שדברים אלו לא יצאו מפיו הקדוש של הרמב"ן, דהלא השכינה מדברת מתוך גרונו של משה, וחוצץ מזה, הלא יכול להתיר בהוראת שעה, ככל ב"ד, דכל בי"ד יכול לעשות כאלוהו אם בטוח שיצליחו, ומשה היה בטוח! והוספתי שהרמב"ן עצמו מזכיר כעין זה, וגם ממשיך "פעם יאריך בדבור השם וכו' בני גד וראובן וכו' וגם רבינו הזכיר מבני גד וכו' לראיה] ואמר רבינו שאני מוצדק בהטענה, שלא כל מה שבא מתקופת הראשונים קדוש וטהור, היו בכל דור עם הארצים ואפיקורסים! הנה למשל אבנר, תלמיד הרמב"ן שויכוח עמו לפני הנוצרים.

ודברי הרמב"ן כאילו נותן פירוש שמחזיק ידי החולקים כנגד משה, כאילו עושה דברים מעצמו וזה כעין הרמב"ן שמבקש חטאים על האבות, אבל זה יותר גרוע, דמי ביקש זה בידו! ומוכרח ששובש.

ובכלל רואים להיפך שהזהיר בנסיון של המטות לשים מטה אהרן בתוך מטותם שהזהיר משה שלא יהיה שום חשש הערמה עליו. וגם בכלל למה דאג הרמב"ן יותר על קטורת זר זו מעל קטורת למגיפה! והוספתי שגם שם הגמרא מזכיר "אין משה אומר כלום מעצמו" כראיה שהכל מפי הקב"ה!

והראיתי שהרמב"ן מביא "וראיתי דאנוקלוס שתרגם... ונראה שלא היה קטורת הסמים של הקדש אבל לבונה וכיו"ב וכו'" ואמר רבינו קודם כל האונקלוס שלנו כן גרס "ביסמין" מסתמא היה לרמב"ן גירסה מוטעה. ושנית, גם לגירסתו, מ"מ מוכרח שכוון לקטורת, כחז"ל, ורק כך כתב לחלק בינו לקטורת רגיל.

ורבינו הזהיר שחבל שהמדפיסים לא תיקנו זה, שמצוה לתקנו. ואמרתי שאולי כדאי להגיד להרב שעפ"ל לתקנו, ואמר רבינו שהוא יעץ פעם לו והצדק עימו, דמיהו לתקן הרמב"ן אף אחר לא יקבלו ממנו! ואמרתי שכונתו היה, שהיה נעשה כהגהה בשם רבינו, ואמר רבינו נו, זה אפשר.

כן מעצמם נתנו העצה הזאת אשר מתו בה העם, והיו יכולין לתת אות ומופת אחר במטה או בזולתו. ור"א אמר מה ראיה זו ששכט לוי נבחר ונבחר אהרן לכהן גדול, ויתכן שבתפלתכם או בחכמה שידעתם שרפתם המקריבים. וכן נראה שלא האמינו, כי מה שאמר אחרי כן (פסוק יז כ) דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה וגו' והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשכותי מעלי וגו', ראיה שלא האמינו העם בשריפה הזאת שנבחרו הלוי והחלפו הבכורות בהם, רק חשבו כי משה ואהרן גרמו השריפה, או שהיה העונש בקטורת אש זרה אשר לא צוה אותם וקטורת אהרן היתה קטורת הבקר כאשר פירשתי (ויקרא י ב). ולא היתה התלונה רק על השריפה, לא על הבליעה, כי השם אמר למשה העלו מסביב וגו' וזה ירמוז על פתיחת פי הארץ, ומשה הגיד זה לישראל בשם ה', ודתן ואבירם היו חייבים יותר שהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובזוים דבריו ומתעתעים בנביאיו.

אם כמות כל האדם ימותון לא ה' שלחני

ס"ד] בפרשת קרח פרק ט"ז פסוק כ"ח-ל"א אם כמות כל האדם תמותון לא ה' שלחני, ורבינו פירש דברי הפסוק, שכוונת משה היה לומר כך, שיהיה בזה הוכחה שלא רק שמשה מינה את אהרן ע"פ ציווי השם, אלא גם שמעצמו לא ביקש לזה, שיש לחשוד שמשה ביקש שאהרן יהיה כהן והשם הסכים. ומי שמורד כנגד זה ג"כ חייב מיתה, אבל לא מיתה משונה אלא "ימות ככל האנשים" שג"כ ראייה שחייב מיתה. ולכן אמר שימותו שלא ככל אדם וזה הוכחה שלגמרי לא בא מבקשת משה. ואמר רבינו שמצא שהאור החיים מפרש כעין זה, אך לא מביא ההוכחה מעצם העונש, ותעיין בד"ה בזאת, מפרש "ואולי צד החשד היה ע"ז כי לצד שמצא משה חן וכו'", ושמח רבינו שמצא כעין פירושו בפסוק.

סימני הפרשיות

ס"ה] ודודי הגר"ד בא, ואמר לרבינו שהסימנים שנזכרים בסוף הפרשיות, הם מרמזים על הפרשה, אינם סתם סימנים למספר הפסוקים. והסכים רבינו, ובכל כמה דקות, הזכיר רבינו סכום פסוקים של איזה פרשה, ואפילו של איזה פרק, ומאיזה פסוק מתחיל הפרשה, שהראה רוב בקיאותו של רבינו בדקדוק ענין זה.

ביאור הפסוק כי גדול ה'

ס"ו] אמר רבינו דהנה כתוב בתפילה ב"הודו" פסוק זה^{מד} "כי גדול ה'... ונורא הוא על כל אלהים" שמשמע שהם אלוהים, כוחות, והוא יותר גדול מהם, ואח"כ כתוב שם "כי כל אלהי העמים אלילים" ו"אלילים" פירושו, כפירש"י, קורא להם ואינם עונים, דזה, שהם בלתי חשובים, וא"כ, מה שייך לשבח את ה' שיותר גדול מהם? אלא י"ל שהפסוק לא מכוין לסתם פסלים, אלא לכוחות אמיתים, כמלכים, כשמש וכו', ועל זה אומר, שאף שהם כוחות, השם יותר גדול. ולא עוד, אלא שבאמת כולם אלילים, שאין לשום אחד מהם שום כוח לעזור.

ביאור גמלתהו טוב ולא רע

ס"ז] וכשהלכנו לנחם אבלים את משפחת קאפמאן, הזכיר רבינו דהנה ב"אשת חיל" מוזכר "גמלתהו טוב ולא רע" ולכאורה תמוה, דבוודאי אם זה טוב,

מד. וזה מיוסד על הפסוקים בתהלים פרק צו (ד) כי גדול יקוק ומהלל מאד נורא הוא על כל אלהים: (ה) כי כל אלהי העמים אלילים ויקוק שמים עשה.

אינו רע! וי"ל שבאמת יש אומרים שמוכנים לעשות דבר טוב, ולבסוף יוצא, ע"י סיבוב סיבות, שהיה לרע, זהו שבח גדול שמישהו עושה טוב שבאמת כיוון כהוגן ונשאר כטוב. וגם זה באמת זכות מיוחד, שהשם מזכה מישהו שמעשיו מכוונים להנהגת אדם.

ביאור אשרי שאל יעקב בעזרו

ס"ח] ובמשך שבת פרשת יתרו, אמר לי רבינו כמה הערות.

הנה בפסוקי דזמרה כתוב, ב"הללויה הללי נפשי" פסוק זה "אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על השם אלוקיו" הנה הענין של "שברו על השם" הוא שאדם מאמין במוחו וכל כוחותיו בהשם, שתולה עצמו בשם^מ, אבל מדגיש הפסוק, שלא מספיק שמישהו יטעון שהוא בוטח בשם, צריך לידע שהשם עוזרו מצד זכות אבותיו "שאל יעקב בעזרו" ורק שזה בעצמו ג"כ לא מספיק, צריך להיות לו זכות עצמו, בטחון בה', מצד עצמו.

ביאור דברי רש"י בספר דברי הימים בענין דוד המלך שלבש בגדי הלויים

ס"ט] וד"ר וויס כתב לרבינו על דרשה שדרש לפני שלושים שנה שאין לעשות איסור דרבנן בדברים שמוזכר בתנ"ך שאנשים גדולים עשו. ושלפני ט' שנים שאל את רבינו שמדוע יש איסור על מלבושי גוים מצד חוקות הגוים, הלא בדברי הימים (א' פרק ט"ו פסוק כ"ז) "ודוד מכרבל במעיל בוך וכל הלויים הנושאים את הארון וכו'", ומפרש רש"י "וכל הלויים כמובן מכורבלין במעיל בוך, ולפי שהיה דוד משורר כמו הלויים לבש גם הוא לבושיהם שלבשו גם הם. וראיה להבדיל כך היה מנהג מלכים ושרים של עובדי כוכבים ומזלות שאוכלים עם כהניהם כחוקם היו לובשים לבושי כהניהם. ולא מצא דברי רש"י הללו מקודם, משום שחשב שזה בשמואל, ועכשיו מצאו.

והשיב לי רבינו הנה אין שום שייכות דין זה לעצם ענין של מלבושי גוים, שלא נזכר שלבש דוד אותם הלבוש של הגוים. אבל זה בעצמו קשה, איך נהג דוד כמנהג הגויים! ואולי יש להגיד שזה מקור שעניני דרך ארץ אפשר ללמוד מהם, שזה ענין של דרך ארץ ללבוש כלויים. ובאמת גם מוזכר במצודת דוד "וכן כל הלויים". אבל נראה לרבינו שזה רש"י מזויף^מ, ומצוה למחותו! דהלא איפה נזכר שהיה ללויים בגדים מיוחדים, דאין שום רמז לזה בשום מקום, לא בגמרא, לא בראשונים, רק ברש"י זה, וא"א להגיד שזה מקורי, דהלא כל מנהגי המקדש נזכרים! אלא מוכרח שזה הזמן היחיד שכן לבשו, וא"כ אין בכלל דמיון למעשה הגוים, להפך, הלויים שנשאו הארון לבשו כדוד!

מה. [המצודות מפרש ששברו לשון תקוה].

מו. נתכיון שאולי מהמשכילים שיבשו דברי רש"י אלו, והיה אומר זאת בכמה פעמים.

ושאלתי, הנה קודם כל, אין שום טענה על דוד, דרש"י לא כתב שלמד דוד זה מהגויים, רק הזכיר לדוגמא, שזה דבר שכלי, שהמלך ילבוש בגדים של הכוהנים, ממה ששכיח בזמנו. דהלא היו גדולים אחרים שם, וטען רבינו שלא היו יותר גדולים מדוד, והשבתי כמובן, אבל מ"מ היו גדולים אחרים, והם לא לבשו בגדים מיוחדים, רק המלך והלויים והסביר רש"י שזה ענין של נימוס שמובן ושנהוג עד היום. ואולי הגויים למדו זה מדוד! ואמר רבינו זה הסברא טובה ברש"י, ויש כך לתרצו. אך מ"מ נראה שזה זיוף מענין של לבישת הלויים.

ושאלתי, ולמה אין להגיד שאף אם מקודם לדוד לא נזכר שהיו לובשים בגדים מיוחדים, מ"מ מכאן ולהבא כן לבשו, שזה ענין של טכסיסי מקדש, ושהמשוררים וכדומה יהיו לובשים בדרך יפה וכו'. והשיב רבינו שאם היה אפילו רמז לזה, היה אפשר להגידו. אבל כל מושג של לבוש הלויים לא נרמז אפילו! וכוודאי לבשו בגדים יפים, כבגדי שבת, אבל כל אחד לבש מלבוש של עצמו.

ואז טענתי, שאפילו אם נגיד שרק לאותו היום כך לבשו, מ"מ עדיין מובן המשל ברש"י. דרצה רש"י להסביר שאיפה מוצאים שהמלך יש להתלבש כהלויים, ורק המלך, ולא שאר השרים וכו' לזה הזכיר ראייה שגם היום כך נהוג אצל הגויים, דהא עצם פירושו של רש"י רואים שגם המצודות מסכים עמו, ורק קשה המשל, ואפשר כך להסבירו! ואמר רבינו זה יכל להיות^{מז}.

ביאור מה שאומרים בסליחות בימים ההם

ע' פעם, כשהלכתי לטיול עם רבינו בימי סליחות, אמר לי, דהנה אומרים בסליחות את הפסוק בירמיה (נ כ) "בימים ההם ובעת ההיא נאם יקוק יבקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר", וצ"ע למה לא בזמן הזה? ותירץ רבינו חשבונו בענין שכל נשמה ונשימה באמת מהלל השם, רק האיש לא מכוין לזה דזהו הענין של מעשה אופנים בתוך אופנים, כמו כל מכונה, גלגל סובב בדרך אחד וגורם שיסובב גלגל שני בדרך שני, וזהו הענין של אלימלך שבהליכתו למואב גרם [שנולד] לדוד, וממילא מקטרג השטן, אך בזמן ההוא יתודע רצון השם, ואז מצד המעשה לא יהיה קטרוג, ורק מצד המחשבה יש טענה, אך השטן לא יודע מחשבות, וממילא השם יסלח וכו'.

ביאור מה שאומרים בתפילה "על חיינו המסורים בידך"

ע"א ורב אחד סיפר לרבינו, איך שהוא מרגיש טוב ושכמעט נתרפא ממחלתו. ואמר לו רבינו הנה יש שני דברים שאנו אומרים בתפילה, "על ניסיך שבכל יום עמנו",

מז. וובמשך הזכרתי שרש"י בא לפרש למה דוד דוקא, ולא גדולים ממנו, לא כך לבש. והשיב רבינו שלא היו יותר גדולים מדוד! ואמרתי שכונתי לגדולים אחרים, לא דוקא יותר גדולים ממנו, לא כמותו או פחות. אבל מ"מ שאר גדולים וחשובים.

"על חיינו המסורים בידך" אם הכל הולך ישר, ג"כ צריך להודות, שחיינו מסורים בידיו, ושומרנו וכו'. אבל לפעמים אינו זוכה, וצריך קצת נס להצילו, גם לזה צריך להודות. וכך רואים במציאות, אותם צינים ופחים, ששומר נפשו וירחק מהם, לפעמים מישוהו הולך בחוץ, ונחלה, ולפעמים הולך, ושום דבר לא קורה לו.

איזהו עשיר השמח בחלקו

ע"כ] בפרקי אבות פרק ד' כתוב "איזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל", ותמוה איזה הוכחה יש מפסוק זה? והשיב רבינו, שאין פירושו שסתם מי שיגיע בכפיו שמח, דהלא יש שאינם שמחים, אלא פירושו, מי שמספיק לו מה שהרויח, זה טוב לו ואשרי לו. והסיף רבינו שאין נכון לומר שכונת הפסוק סתם לשבח עבודה ביד, דהלא לפעמים, כגון אם בונה בית שלא נבנה טוב, זה יכול לגרום צער וצרות הכי גדולות, במקום שבעל חנות רק מזיק בדרך קטן מי שקנה ממנו איזה חפץ. ורק שהפסוק נותן דוגמא, כפי פירוש דפ"א, ואולי פירוש זה אמיתי.

ביאור הפסוק "רצון יראיו יעשה"

ע"ג] נשאל רבינו פשט בפסוק "רצון יראיו יעשה" האם השם שומע לכל בקשת צדיקים, וש"כ, האם שייך צדיק שיבקש שכלכו של פלוני יחיה לביאת משיח?

והשיב רבינו שפירוש הפסוק הוא, שמי שהוא ירא השם באמת, שהשם מעיד כך עליו אז השם שומע לתפילותיו. והנה מי שראוי במדרגה כזה, אינו מבקש ניסים מהשם, ובכלל אינו מבקש עניני הנאות גשמיות, רק דברים מאוד נחוצים כמו פרנסה וכו'. ולעצמם גם זה לא מבקשים, רוב הצדיקים הם עניים וכו'.

אח"כ אמר לי רבינו שהאיש הזה ממש משוגע, ורחמנות גדולה עליו, ובירכו רבינו שיתחתן, והדגיש שזה מצוה גדולה וחשוב, ואסור להתיימש מזה. ובוודאי יש בעולם אשה שממונה בשבילך ועליך מוטל חיוב לחפשה ולמוצאה.

והשואל, שהוא ספרדי, נפל ונשק רבינו על רגלו. ואח"כ כשדיברנו אודותיו, אמרתי לרבינו שהוא מתנהג כספרדי אמיתי, נשק רגלו של רבינו וכו' ואמר רבינו שבאמת אין הנהגה זה בא מהספרדים אלא מהערבים. דהנה זה לשון משונה שקוראים לכל אנשים שדרו בארצות הערבים, ספרדים. דגרושי ספרד הלכו לממלכת טארקוי [טורקיה], הרבה נשארו ביוון או בטורקיה עצמה. והרבה הלכו לארצות ערבים. אבל היו כבר שם מסתמא המון יהודים אחרים, שאינם שייכים לספרד. ולפיכך יש "ספרדים" שכותבים אצל שמם "ס"ט" לסמן שהם ספרדים אחרים, לא לחלק בינם לאשכנזים, אלא לחלק בינם לשאר "ספרדים".

וסתם שאלתי רבינו מהו הסימן סטן. ולא ידע רבינו מהו פירושו של ה"נ".

"אכשר דרא" היום באמריקה

ע"ד] והזכיר רבינו למנדי, דהנה בגמרא הלשון "אכשר דריה" נאמר בלשון בתמיה^{מח}, אבל באמריקה זה אמת, שדור החדש יותר מעונין בעניני תורה ויראת שמים, מאבותיהם.

חיבה נודעת לו

ע"ה] ופעם אמר רבינו על פרקי אבות, בסעודה שלישית, שכתוב "חיבה יתירה נודעת לו"^{מט} שעיקר החיבה בא מהדיעה, וההכרה, ובכלל זה כלול, ההנהגה והמחשבות שזה מחייב.

מלך חנון רחום

ע"ו] ובא הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל ראש ישיבת של פוניבז', [שבא לארה"ב בשביל לדרוש ברופאים, שר"ל היה לו מחלת סרטן], ובא לפני רבינו לברכה, ודיברו קצת בלימוד, ובתוך הדו שיח שאל לרבינו מהו הלשון "כי... מלך חנון ורחום אתה, מה שיין לשון מלך עם רחמנות. והשיב רבינו שנקרא מלך מצד שבידו לגזור רחמנות ג"כ.

חינוך

לענות אמן על ברכת קטן

ע"ז] שאלו אם מותר לענות אמן על ברכה שכירך קטן שלא הגיע לחינוך, די ששמזכירים שאין לברך, ובתחילה טען רבינו שאין באמירת אמן שום איסור של 'לבטלה', ואז חשב ואמר, דהנה ממה שמוזכר שיש לברך על תפלה של ראש בלחש, כדי שלא ישמעו אחרים ויענו אמן, רואים שכן יש ענין בזה. וגם יש ראייה ממושג של אמן יתומה, שאין זה כסתם מי שלא ענה אמן, משמעות הסוגיה הוא, שזה יותר גרוע. וכנראה אמן הוי כענין שמסכים למילים שהמברך אמר, ולפיכך, אם יש חסרון או חשש חסרון במה שאמר, אין לענות אמן.

מח. רש"י מסכת יבמות דף לט עמוד ב "אכשור דרי - בתמיה וכי נתכשרו הדורות".

מט. משנה מסכת אבות פרק ג משנה יד, הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר (בראשית ט) בצלם אלהים עשה את האדם חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום.